

FELSEFE DÜNYASI

2009/2 Sayı: 50 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof.Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof.Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. Erdal CENGİZ
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Araş. Gör. Ahmet EYİMAYA

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No:11 Y.Mahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

ROUSSEAU VE HEGEL'DE DEMOKRASİ KAVRAMI

Fikri GÜL*

Demokrasi kavramı, hem siyasal felsefenin hem de siyaset biliminin odağını oluşturan temel kavramlardan biridir. Öyle ki, siyaset felsefesi başlığı altında yapılan tartışmalar, ileri sürülen görüşler özgürlük ilkesiyle ilintili olarak da olsa bir yönüyle demokrasi kavramı etrafında dönüp durmaktadır. Devlete ilişkin felsefi sorgulamanın yapılması ve insan doğasına en uygun yönetim biçiminin (aynı zamanda toplumsal bir yaşam biçimi olarak) belirlenmesi sürecinde demokrasi kavramı ile sık sık karşılaşırız. Siyasi düşünce tarihine baktığımızda, her filozofun politik görüşleriyle örtüşen bir yönetim biçimi, toplumsal ve siyasal bir yapılanma tasarladığını görebiliriz. Onların bu tasarımlarının temeli de, içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal gerçekliğe dayanır. Bir başka deyişle, toplumsal gerçeklikten etkilenen filozoflar kendi duruşlarını bu mevcut gerçekliğe göre belirlerler. Bu gerçeklik, kimi zaman filozofu siyasal işleyişten yana, çoğunlukla da siyasal işleyişin karşısında bir tavır almaya götürür. Söz konusu ettiğimiz gerçeklik bağlamında hem Rousseau (1712-1778) hem de Hegel (1770-1831) demokrasiyi kendi siyasal düşünceleri temelinde farklı bakış açılarıyla ele almışlardır.

Yunancadaki *demos* ve *kratos* sözcüklerinin karşılığı olan *halk*, *erk* ve *egemenlik* anlamlarına gelen demokrasi, en bilinen ve en genel anlamıyla halkın kendini yönetmesi veya halkın, halk adına yönetilmesidir¹. Sistematik olarak ilk defa Platon (427-347) tarafından dile getirilen demokrasi kavramı, Atina'daki uygulamasından, yani pratikten hareketle yine Platon tarafından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Mevcut siyasal yapıdan kaynaklanan bu eleştiriler bağlamında Platon, demokrasinin hem ruhuna hem de uygulanış biçimine karşıdır. Yeri geldiğinde bu eleştirilerin neler olduğuna değineceğiz, ancak şimdilik bununla yetinip Rousseau ve Hegel'deki demokrasi kavrayışının ne olduğunu ve nasıl yansıdığını temellendirmeye çalışalım.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Antony Flew (Ed.), *A Dictionary Of Philosophy*, London, 1979, s. 87-88., G. Vesey and P. Foulkes, *Collins Dictionary Of Philosophy*, London and Glasgow, 1990, s. 76.

Teorik olarak demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu düşünen Rousseau, demokrasinin uygulanabilirliği noktasında aynı görüşte değildir. Demokrasiyi, halk egemenliği, halkın iradeye ortak olması² olarak ele alan Rousseau'ya göre, egemenliğin sahibi de halktır. Halk, hem egemenliğin sahibi hem de kaynağıdır. Egemenlik, tek bir sınıftan ya da bir kişinin tekelinde değildir. Genel iradenin kullanılması anlamına gelen egemenlik, devredilemez, başkasına verilemez. "Toplumda kötülüğü önlemenin yolu, insanın yerine kanunu oturtmaktan, genel iradeyi kişisel iradeye egemen kılmaktan geçer"³. Demokrasilerde yasayı yapan da uygulayan da egemen toplumun çoğunluğudur. Teorik olarak bakıldığında, yasayı yapanın, o yasayı uygulayacak en uygun kişi olduğu ve demokrasinin de en iyi yönetim biçimi olduğu düşünülebilir. Ancak Rousseau böyle düşünmemektedir. Ona göre, tam anlamıyla gerçek bir demokrasi hiçbir zaman mümkün olmamıştır ve olmayacaktır da. Demokrasi, ancak tanrılar toplumunda uygulanabilecek bir yönetimdir. Böylesine mükemmel bir yönetim şeklinin insanın olduğu yerde bütün kurum ve kurallarıyla işletilebilmesi olanaklı değildir⁴.

Katı bir idealist olan Hegel'in politik görüşlerini onun genel felsefesinden ayırmak olanaksızdır. Ona göre, düşünce her şeyin temelidir ve asıl gerçeklikte düşünceden, akıldan kaynaklanmaktadır. 'Gerçek olan akli, akli olan gerçektir' şeklinde özetleyebileceğimiz bu görüş aslında Hegel'in politik duruşunu da göstermektedir. Tarih de, tıpkı diğer alanlarda (doğa vb.) olduğu gibi aklın süreç içerisindeki evriminden başka bir şey değildir. Hegel'e göre dünya tarihi, özgürlük bilincindeki ilerlemenin ve gelişimin biza-tihi kendisidir⁵. Bu süreçte hep ileriye doğru, iyiye doğru bir gidiş söz konusudur. Asıl amaç özgürlüğe ulaşmaktır. Özgürlük ise, demokrasinin vazgeçilmez önkoşuludur. Devlet olmaksızın bireyin varlığının bir anlamı olamayacağını ileri süren Hegel, özgürlüğü "devletin amaçlarının, herhangi bir bireyin isteyebileceği herhangi bir şeyden daha

² N. J. H. Dent, *A Rousseau Dictionary*, Oxford, 1992, s. 81.

³ Jean-Jacques Rousseau, *Emile* (Çev. M. Baştürk-Y. Kızılçim), Erzurum, 2000, s. 61-62.

⁴ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract* (Trans. and with an Intro. By Willmoore Kendall), Chicago, 1954, s. 72-75.

⁵ G. W. F. Hegel, *The Philosophy of History* (Trans. J. Sibree, M. A.), Canada, 2001, s. 32-33.

üstün olduğuna dayalı olarak Rousseau'da olduğu gibi bir kimsenin yapmak zorunda olduğunu bildiği, itaat etme özgürlüğü⁶ olarak tanımlar.

Hegel'in demokrasi anlayışı, Rousseau'nun aksine teorik olarak Platon'un demokrasi anlayışına daha yakındır. Platon'a göre, demokrasi yönetiminde bir devlet adamının nasıl yetişmesi ve ne tür özelliklere sahip olması gerektiği çok önemli değildir. Dışarıdan bakıldığında demokrasinin son derece çekici, düzenli bir görünüşü olan ve insanları bir araya toplayan sağlam bir yapısı vardır. "Ancak demokrasinin, çok kısa bir süre içinde (*Politikos*'ta belirtilen) yasadışı bir niteliğe bürünüp özgürlükleri olabildiğince başıboş bırakmasından dolayı, herkes istediği düzeni seçip ona göre davranır. Bu bakımdan demokrasi, bir düzen değil, fakat kargaşa (kaos) ortamıdır"⁷. Platon'un, toplumsal kaosun ortaya çıkmasında ve nihai olarak zorbalığa kadar giden bir yönetim anlayışının benimsenmesinde en önemli etken olarak gördüğü demokrasi, özgürlüğe gereğinden fazla olanak sağlayan, ahlaki değerlerin tersyüz edilip hiçe sayıldığı, saygısızlığın nezaket, aşırı serbestliğin özgürlük, israfın cömertlik, yüzsüzlüğün ve arsızlığın da cesaret sayıldığı bir yönetim şeklidir⁸. Aşırı özgürlük tutkusu ve ötekini küçümseyen bir anlayışın başarılı olması ve istenilen sonuçlara ulaşmasının mümkün olmadığını dile getiren Platon, demokrasiyi de aşırı özgürlük isteğinin yıkacağını ve bunun sonucu olarak da zorbalığı temele alan siyasal ve sosyal bir yapılanmanın ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Hegel de, Platon gibi benzer kaygılarla siyasal bir sistem olarak görülen demokrasi yönetimine karşıdır. Çünkü o, "demokraside kamu, yani devlet işlerini yönetmeyi hak etmeyen kişilerin gücünü, iktidarını ve rejimini görmektedir. Zira devleti ve kamuyu yönetme işi, bireyden belirli bir nitelik, derin bir bilgi ve görgü, ayrıntılı bir deneyim geçmişi ve yadsınamayacak yetenekler ister ya da bunları zorunlu kılar"⁹. Demokrasinin en büyük zaafı olarak bireysel çıkarların devletin varlığının üzerinde görülmesi olduğunu vurgulayan Hegel, bunun en iyi örneği olarak da Fransız Devrimini gösterir. Ona göre, bu örnekte özel istenç, genel istence egemen olmuş ve sonuç olarak

⁶ Donald Tannenbaum & David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi* (Çev. Fatih Demirci), Ankara, 2005, s. 340.

⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, 2000, s. 211.

⁸ Plato, *The Republic* (Trans. and with an Intro. By Desmond Lee), England, 1974, s. 380 (560e).

⁹ Şahin Yenişehirlioğlu, *Birey, Toplum, Devlet İlişkileri*, Ankara, 1995, s. 197.

da kaos doğmuştur. Oluşan bu kaos da, karşı tepkiyi doğurmuş ve devletin otoritesini sağlamak için de, yani genel istenci egemen kılmak için de şiddete başvurulmuştur¹⁰.

Özgürlüğü temele alan ve ondan vazgeçmeyi insan olmaktan vazgeçmek olarak değerlendiren Rousseau, demokrasinin uygulanabilirliği noktasında Hegel'le benzer kaygıları paylaşırsa da (örneğin, demokrasinin ancak tanrıların oluşturduğu bir toplumda uygulanabilecek kadar mükemmel bir yönetim olduğunu düşünmesi ve demokrasinin uygulayıcılarının yeteneklerinden kuşku duyması vb. gibi), teorik olarak demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu düşünür. "Bir demokrasinin yetkili kurulunun yanlış kararname çıkarması ve masumları mahkum etmesi de olanak dışı değildir. Fakat böyle bir durum, ancak birkaç açığözün döktüğü dil ve inandırıcılığı sayesinde halkın çıkarlarının yerine ikame etmeyi becerdiği özel çıkarlarla halkın gözü boyandığı zaman meydana gelebilir. O zaman kamusal karar başka, genel irade başka olur"¹¹ diyen Rousseau, demokrasi eleştirisi yapılırken sürekli olarak Atina demokrasisinin örnek gösterilmesini de yanlış bulur. Ona göre, Atina'da hiçbir zaman gerçek demokrasi var olmamıştır. Atina, demokrasiyle yönetilen bir yer değil, bilginler ve hatipler tarafından yönetilen son derece despot bir aristokrasinin hüküm sürdüğü bir yerdir¹².

Uygulama alanındaki zorlukların getirdiği birtakım olumsuz sonuçlarla halk yönetimi olan demokrasi, kaosun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir yönetim biçimine dönüşür diyen Rousseau, mükemmel bir yönetim şekli olarak gördüğü demokrasiyi, uygulanabilirlik (özellikle insan unsurunu ön plana çıkarması ve insani olmaktan kaynaklanan birtakım zaafların bu yönetim biçiminde en üst seviyede yaşanabilmesi olasılığı sebebiyle) noktasında gerçekleşmesi bütünüyle mümkün olmayacak olan bir yönetim biçimi olarak değerlendirmektedir. Ona göre, demokrasi yönetiminde insan, "tehlikelerle dolu özgürlük, köleliğin rahatlığından daha iyidir"¹³ diyebilmeli ve bu tercihi yapabilmelidir. Eğer insanlar demokrasi istiyorlarsa, bazı fedakarlıklar yapabilmeli ve birçok güçlüğe karşı durabilmeli diyen Rousseau, insanların böyle bir tercihi yaparken

¹⁰ A. g. e., s. 197.

¹¹ Jean-Jacques Rousseau, *Ekonomi Politik* (Çev. İsmet Birkan), Ankara, 2005, s. 14.

¹² A. g. e., s. 14-15.

¹³ Rousseau, *The Social Contract*, s. 75.

öncelikle rahatlarını düşüneceklerini ve insan olmaktan kaynaklanan bazı zaafalarını ön plana çıkaracaklarını da gözden uzak tutmamak gerektiği inancındadır.

Hegel'in demokrasiyi eleştiri noktalarından biri de, özel çıkarların genel çıkarlara baskın gelmesi ve bu gelişmenin asıl ilke ve amaç olan devleti tehdit eder duruma gelmesi, kendi varlığının bilincine varamayan bireyden evrensel olanın bilincine varmasının istenmesidir. Bu olanaklı değildir. Siyasal bir sistem olan demokrasi, bu bilinci sağlayamadığı gibi, bu bilince sahip olanları da olumsuz anlamda etkilemektedir diyen Hegel, bireylerin ancak devlet içinde kendi gelişimlerini sağlayabileceklerini ve belirli bir değer kazanabileceklerini söyler.

Devlet yönetiminin ciddi anlamda bir bilgi birikimi, deneyim ve daha da önemlisi Platon'un deyimiyle bir sanat olduğu düşünülürse, demokrasi ile yönetilen ülkelerde bu niteliklerin ne kadarı ne ölçüde yöneticilerde bulunur sorusu daha da önem kazanmaktadır. Bu soruya verilecek yanıt kuşkusuz ki, hem Rousseau'nun hem de Hegel'in demokrasiye bakış açılarını da ortaya koyacaktır. Söz konusu ettiğimiz gerçeklik bağlamında cumhuriyetçi yönetimlerin monarşilerden daha üstün olduklarına inanan Rousseau, birçok eksikliklerine rağmen en iyi yönetim biçimi olarak demokrasiyi görmektedir. Hegel ise, bireylerin henüz demokrasinin neliği üzerinde yeterince söz söyleyebilecek olgunluğa ulaşmadıklarını ve evrensel sorumluluk alabilecek yetkinlikte olmadıklarını ileri sürer. Ona göre halk, "sonsuz, sınırsız ve evrensel sorumluluğu yüklemek açısından, tek başına, kendi bünyesinde tek egemen güç, iktidar, biricik bağımsızlık ve özerklik olarak daha henüz elverişli, reşit değildir"¹⁴. Demokrasinin olanaklarından yararlanarak bilgi ve deneyimlerine bakılmaksızın ülke yönetimine getirilen kişiler, hiç de hak etmedikleri ölçüde hem kendilerine hem de etrafındakilere haksız çıkar sağlamak, siyasal üstünlük kurmak ve daha birçok kazanım elde etmektedirler ki, Hegel'in karşı çıktığı da budur. Çünkü, halkın tercihi ile devletin yönetimine gelen kişiler, hem toplumun hem de devletin geleceğinden sorumlu olan kişilerdir. Bu kişilerin seçimi için farklı ölçütler getirilmeli ve karar alıcılar bilinçlendirilmelidir diyen Hegel'e göre, bireylerin kendilerini yönetecek yöneticileri seçmeleri özgürlüğün bir yansıması veya

¹⁴ Yenişehirlioğlu, a. g. e., s. 198.

onun doğal bir sonucu olarak görülmemelidir. Çünkü halk, “her şeyden önce özgürlüğün ta kendisini, kendisine ait tözde somut ve nesnel bir biçimde cisimleştirerek içeren tinsel bir varlık olarak gözükmektedir”¹⁵.

Devleti, bir örgütlenme biçimi, tarihsel bir gerçeklik ve daha da önemlisi bizatihi özgürlüğün kendisi¹⁶ olarak gören Hegel, monarşik bir devlet yapılanmasını demokrasiye dayalı devlet yapılanmasına tercih etmiştir. Çünkü o, öngördüğü monarşik devlet yapılanmasının çok daha sağlam temellere dayandığına inanıyordu. Monarşik yapılanmanın, hem akılsal hem de tarihsel ve politik gerçeklikle örtüştüğüne inanan Hegel’e göre, devlet ussaldır ve böyle olunca da mükemmel bir devlet aramanın hiçbir anlamı yoktur. Yani, devlet vardır ve olması gerektiği gibidir.

Toplumsal sözleşmeye dayalı siyasal bir yapılanma öngören Rousseau, demokrasi adını verdiği halk yönetiminde çoğunluğun azınlığı yönetmesinin doğal işleyişe aykırı olduğunu söyler. Daha da ileri giden Rousseau, demokrasiyi, iç savaşa ve kaosa elverişli bir yönetim biçimi olmakla eleştirir. Yapısı gereği farklı dinamiklere sahip olan demokrasi, varlığını korumak ve işlevini yerine getirmek için alabildiğince değişken bir kimlik sergiler. Bu değişkenlik içinde demokrasi, teorik olarak en mükemmel yönetim biçimi olma özelliğinden giderek uzaklaşır ve şekil değiştirerek zorbalığa kadar varır. Bir anlamda kendi sonunu da hazırlamış olur. Rousseau’nun bu belirlemesi, aslında demokrasinin gerçekleşmesinin ne kadar güç olduğunu da bize gösterir.

Rousseau’ya göre, demokrasiyle yönetilen bir toplum oluşturmak neredeyse imkansız gibidir. Çünkü o, demokratik yöntemlerle hükümet etmenin her topluma uygun bir model olamayacağı düşüncesindedir. Bir başka deyişle demokrasi yönetimi, bütün toplumlar için en uygun ya da en iyi yönetim biçimi değildir. Bu gerçekliği temellendirmek için Rousseau, Montesquieu’nun söylediği “özgürlük her iklimde yetişen bir meyve olmadığından ona her ulus ulaşamaz”¹⁷ sözünden hareketle her yönetim biçiminin her topluma uygun olamayacağını söyler. Bu gerçeklik bağlamında demokrasinin de

¹⁵ A. g. e., s. 199.

¹⁶ G. W. F. Hegel, *Political Writings* (Ed. by L. Dickey and Trans. by H. B. Nisbet), Cambridge, 1999, s. 66-68., Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş* (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul, 2000, s. 147.

¹⁷ Rousseau, *The Social Contract*, s. 86-87.

her ulusa uygun bir yönetim biçimi olamayacağını ileri sürer. Yönetim biçimlerinin belirlenmesinde nüfus yapısı, coğrafi konum, iklim ve ekonomik göstergelerin önemli olduğuna dikkati çeken Rousseau, demokrasi yönetiminin varlığını da bazı koşullara bağlar. Bu koşullar yerine getirilirken bazı güçlüklerle karşılaşılır. Bunların başında, demokrasi yönetiminin özünü oluşturan halka başvurma ilkesi bağlamında yeterli katılımın sağlanamaması gibi bazı güçlükler gelir. Bir başka deyişle yurttaşlar, demokrasilerin vazgeçilmez ilkesi olan yönetime katılma işlevini tam olarak yerine getiremezler. Bunun sebebi ise, nüfus sayısının fazlalığı ve fiziki olarak bütün yurttaşların bir araya getirilmesinin zorluklarıdır. Demokrasilerdeki katılımcılık ilkesinin önemi dikkate alınrsa bu büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında, insanların bir araya toplanması için yeterli zamanın olmaması, bu şartlar altında bir araya gelen insanların sorunları yeterince tartışamaları ve etkin katılımın sağlanamaması gibi sebeplerden ötürü demokrasinin varlığını büyük ölçüde olanaksız gören Rousseau, demokrasiyi “yoksul ve zayıf devletlere uygun”¹⁸ bir yönetim biçimi olarak tasarlar.

Demokrasilerdeki genel oy ilkesini reddeden Hegel ise, devleti, birey ile toplum arasındaki uyumu sağlayan bir oluşum olarak görür¹⁹. Bir başka söylemle devlet, bireysel istençle genel istenci uzlaştıran, bunu sağlamaya dönük açılımlar yapan ve bireylere bunun gerekliliğini öğretendir. Hegel’e göre devlet, genel istencin kendisidir, onun somutlaşmış halidir. Tek tek bireylerin istencinin toplamı değil, akılla örülmüş canlı ve bireylerin kendilerini gerçekleştirdikleri somut bir birlikteliktir. Rousseau’nun söylediğinin tersine devlet, Hegel’e göre, sözleşmenin var ettiği bir ortaklık edimi değildir. Ona göre, devletle yurttaş arasında bir anlaşmadan kesinlikle söz edilemez. Devlet, yurttaşla yapılan herhangi bir anlaşmanın tarafı olamaz. Rousseau’da ise, toplumsal sözleşme ile oluşturulan devlet, bir ortaklık edimidir ve bu ortaklığın bir tarafında birey diğer tarafında da egemen güç dediği devlet vardır. Hegel, genel istencin bireysel istençler üzerindeki etkisini ortaya koyan ve ‘genel istenç’i yüceltiren, devleti ‘genel istenç’ olarak varsayıp kabul eden Rousseau’nun bu düşüncesini benimsemiştir. Çünkü o, devleti genel istencin bir yansıması, somutlaşmış hali olarak görmüş ve Rousseau’nun genel

¹⁸ A. g. e., s. 88.

¹⁹ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul, 2000, s. 239-240.

istence yüklediği anlamı da kendi düşüncesini ile örtüştürmüştür. Hegel için, “genel istenci var olabilecek tek egemen güç olarak görmek, yepyeni bir düşüncedir”²⁰. Diyebiliriz ki Hegel, bir taraftan ‘genel istenci’ kavramına Rousseau’nun yüklediği anlamı benimsemiş ve onu önemsemiş, diğer taraftan da onun ‘sözleşme’ kavramını aynı oranda eleştirmiştir.

Egemenliğin başkasına devredilemeyeceği gibi temsilinin de mümkün olmadığını ileri süren Rousseau, temsili demokrasilerde milletin temsilcileri olarak görülen milletvekillerinin de, aslında milletin temsilcileri değil, milletin bazı işlerini yapmakla görevlendirdiği görevliler olduğunu söyler²¹. Ona göre, halkın kendine temsilci seçmesi demek kendini köleleştirmiş olması demektir. Bu düşüncenin kaynağı, Rousseau’da ki egemenliğin devredilemeyeceği ve bölünemeyeceği ilkesine dayanır. Rousseau’ya göre, temsilciler yoluyla yurttaşların yönetime katılması düşüncesi aslında insan onuruna yakışmayan derebeylik yönetimlerinden kalma haksız ve saçma bir düşüncedir. Eski cumhuriyetlerde ve monarşilerde bile böyle bir yönetim anlayışının olmadığını ileri süren Rousseau, yasama yetkisini kullanmak için halkın temsiline ihtiyaç duyulmasının söz konusu olmadığını söyler. Yürütme gücünün kullanılmasında ise halkın temsilinin mümkün olduğunu, hatta bu gücün kullanılmasının da gerekli olduğunu dile getiren Rousseau’ya göre devlet, yasama gücüyle varlığını devam ettirebilir. Yasama gücünün yok olması demek, devletin de yok olması anlamına gelir. Rousseau’nun deyişiyle, politik toplum ya da politik yaşam oluşturmanın öncelikli ilkesi egemen güçtedir. Ona göre, “yasama gücü devletin kalbi, yönetim gücü de sadece beynidir”²². Beyin herhangi bir zarara uğrasa bile insan yaşayabilir. Belki sakat kalır, sorunlar yaşar ama yine de hayatta kalır insanlar. Ancak, kalp işlevini yerine getirmezse canlı varlık da ölür.

Devlet, tinin kendisini varoluşta mükemmel olarak gerçekleştirdiği bir oluşumdur²³ diyen Hegel, devlet yapılanmasını da, herkesin çıkarı ve topluluğun iyiliği için zorunlu bir oluşum olarak görür. Ona göre devlet, bireylerin bilincinde en yüksek ve en

²⁰ Yenişehirlioğlu, a. g. e., s. 151-152.

²¹ Rousseau, *The Social Contract*, s. 108.

²² A. g. e., s. 101.

²³ Hegel, *The Philosophy of History*, s. 31.

yüce bir gerçekliktir. Devlet, “somut özgürlüğün fiil halindeki realitesidir”²⁴. Bu belirlemelerden de anlıyoruz ki, Hegel için devlet kavramı son derece önemli bir kavramdır. Devlet işlerinde halkın bütün sorumluluğunu ve haklarını üzerlerinde taşıyan, onları yüklenen bir avuç insanın, halkın kendisi diye adlandırılmasına karşı çıkan Hegel’e göre, demokrasilerde tehlike iki şekilde kendini gösterir. “Birincisi, politik aldatma, kandırma sonucu. Halkın temsilcisi, milletvekili her şeyden önce devletin çıkarı yerine kendi özel çıkarını düşünebilir. Yani o, devlet işleriyle uğraşacağına, kişisel-özel işlerle uğraşabilir. İkincisi, halk, meclislerde gerçekten temsil edilmemiştir. Zaten kendisi oralarda hazır bulunamaz, mevcut olamaz. Bazen milletvekillerce alınmış kararların halkın büyük çoğunluğunun çıkarlarına karşı olduğu görülür. Ya da politik oyunlar ve karmaşıklıklar nedeniyle, onların ulusal ve yurttaşlık (sivil) ödevlerini yerlerine getiremedikleri olur”²⁵. Bütün bu olumsuzluklar, eksiklikler ve uygulamadaki zorluklar nedeniyle Hegel, demokrasiye politik bir sistem olarak karşıdır. Onun istediği anayasal bir monarşidir. Çünkü, kendilerini “liberal” diye adlandıran ve demokrasi isteyenlerin içinde yer aldığı Prusya İmparatorluğunun kurumları giderek zayıflamakta ve devletin yapı taşları zarar görmekte, devletsel örgütlenme bozulup ortadan kalkmaya başlamaktadır. Bir başka deyişle, en yüce gerçeklik, tek egemen politik güç olan us devlet idesi tehdit altındadır. Bu tehdidi ortadan kaldırmanın yolu da demokrasi yerine anayasal monarşinin tesis edilmesidir.

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde her şey yasalarla belirlenmiştir. Siyasal iktidar başta olmak üzere herkes yasalar çerçevesinde eylemde bulunur. Yasanın varlığı ve yasaya uygun eyleme demokrasinin vazgeçilmez koşuludur. Rousseau da, “yöneticinin en önde gelen çıkarı ve aynı şekilde en vazgeçilemez ödevi, yürütmeye memur olduğu ve tüm yetkesinin de temelini oluşturan yasalara uyulmasını titizlikle gözetmektir”²⁶ diyerek, yasalara tabi olanların aynı zamanda yasaları yapanlar olmalarını, özgürlüğün yasayla beraber ilerleyebileceğini ve anlamlı hale geleceğini belirtmiş olmaktadır. Bir arada toplanmış insanların toplumsal bir birliktelik oluşturmaları ve huzur içinde yaşa-

²⁴ G. W. F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. Cenap Karakaya), İstanbul, 1991, s. 203.

²⁵ Yenişehirlioğlu, *a. g. e.*, s. 199.

²⁶ Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 17-18.

malarını yasaların temin ettiğini savunan Rousseau²⁷, *İtiraflar* adlı eserinin 9. Kitabında da yasaların önemine vurgu yaparak, mümkün olan en iyi yönetim biçimi ve bu yönetim biçimine uygun yasaların neler olduğunu araştırdığını ve yazdıkları arasında en çok zevk aldığı konuların bu tür konular olduğunu, her şeyin kökünün siyasete dayandığını ve kuruluşu yönünden her zaman kanunlara en saygılı hükümetin hangisi olduğunu araştırdığını dile getirmiştir²⁸. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, demokrasilerde yasanın üstünlüğü tartışmasız son derece önemli bir belirleyicidir. Rousseau'nun politik görüşleri irdelendiğinde söz konusu belirleyicilik çok açık olarak görülecektir. Ona göre, devlet içinde hiç kimse kendini yasanın yerine koymamalı, yasanın üzerinde olduğunu söylememeli ve hiç kimse devlete yasaların dışında, ona aykırı bir şeyi zorla kabul ettirmemelidir. Yapısı ve kuruluşu her ne olursa olsun eğer o yönetimde yasalara uymayan bir tek kişi de olsa, ötekilerin tamamı bir şekilde zorunlu olarak o bir kişinin keyfi uygulamalarına muhatap olacağı için Rousseau böyle bir durumu kesinlikle onaylamamaktadır²⁹. Demokrasilerde efendiler yoktur; dolayısıyla köleler de yoktur. Rousseau'ya göre, eğer bir efendi olacaksa *o da*, kişilerin kendilerinin oluşturduğu ve kendi seçtiği dürüst yöneticiler tarafından yürütülmekte olan uygun *yasalar*dır³⁰. Bu belirleme, Rousseau'nun yasaya verdiği önemi vurgulaması bakımından son derece önemlidir.

Demokrasi düşüncesi halk egemenliğine dayanır. İktidarı elinde tutan kişi veya kurum halkın iradesini yönetime yansıtmadıkça orada demokrasiden söz edilemez. Bir başka deyişle, siyasal iktidar halkın aldığı kararlar doğrultusunda yönetim işlevini yerine getirmiyorsa ya da katılımcılıktan uzaksa demokrasiden de uzak demektir. Rousseau'nun, demokrasinin ancak küçük topluluklarda uygulanabileceğini söylemesi onun doğrudan demokrasi düşüncesiyle örtüşmektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, sayıca büyük toplulukların doğrudan demokrasi yoluyla yönetilmeleri pratikte mümkün değildir. Doğrudan demokrasinin gereği olarak çok sayıda insanı bir araya toplamak ve onla-

²⁷ Jean-Jacques Rousseau, *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk* (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul, 1997, s. 13.

²⁸ Jean-Jacques Rousseau, *İtiraflar II* (Çev. Afif Obay), İstanbul, 1965, s. 248-249.

²⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Discourse on the Origin of Inequality* (Trans. Donald A. Cress, Intr. James Miller), Indianapolis/Cambridge, 1992, s. 2.

³⁰ A. g. e., s. 6.

rın her birinin düşüncesini ilk elden öğrenmek mümkün değildir. Düşünün ki, 70 milyonluk bir ülkenin bütün yurttaşlarını bir araya toplamanız gerekiyor. Bu fiilen olanaklı değildir. O halde geriye tek bir seçeneğiniz kalıyor. O da, temsili demokrasidir. Halbuki Rousseau, temsili demokrasiye karşıdır. Ona göre, egemenlik ne temsil edilebilir ne de başkasına devredilebilir. Egemenlik genel istence dayanır, genel istençse temsil edilemez. Dolayısıyla milletvekilleri de milletin temsilcileri olamazlar. Onlar ancak geçici işlerinin görevlileri olabilirler. Kendi başlarına da hiçbir karar alamazlar. Halkın onaylamadığı hiçbir yasa geçerli değildir. Halk adına, halkın temsil edilmesi adına yapılan uygulamalar ve çıkarılan yasalar egemenliğin kullanılması anlamına gelmemektedir. Rousseau'ya göre, "temsiliyet düşüncesinin kökeni oldukça yenidir. Bu düşünce bize, derebeylik yönetiminden, insan soyunu alçaltan ve insan onurunu göz ardı eden saçma ve haksız bir yönetim şekli olarak geçmiştir. Ne eski cumhuriyetlerde ne de monarşilerde bile bu tarz bir yönetim anlayışı yoktur. Bu yönetimlerin hiçbirinde halkın temsilcisi yoktu"³¹.

Politik bir sistem olarak demokrasiye karşı çıkan Hegel, demokrasinin araçlarından kabul edilen "genel oy" ve "ulusal egemenlik" gibi kavramları da reddeder. Amaç, güçlü bir devlet kurmaktır ve bunun için de ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Hegel de aynı Rousseau gibi, "genel istenç" kavramından söz etmiştir. Ancak onun genel istençten anladığı, Rousseau'nun tersine halk değil, devlettir. Böylelikle Hegel, genel istenci devlet kuramının temeline yerleştirmekte ve yurttaşların özgürlüğünü de bu temel etrafında ele almaktadır. Bu noktada ifade etmeliyiz ki Hegel de, Rousseau gibi halkın milletvekillerini seçmesini, yani kendilerine temsilciler seçmesini özgürlük için hiçbir şekilde ne zorunlu ne de gerekli bir koşul olarak görmez. Çünkü Hegel'e göre, halk, özgürlüğün bizatihi kendisidir. Dolayısıyla halkın bir başkası (milletvekilleri) tarafından kendisine verilecek özgürlüğe de ihtiyacı yoktur. Ancak söz konusu yönetim olduğunda Hegel için "halk"a bakış açısı da farklılaşmaktadır. Zira, Hegel için bir ulusu yönetme ve yönlendirme işi bir sanat, bilgi, görgü ve deneyim olup, her şeyden önce halkın bütünüyle bu sanatın inceliklerine sahip olması beklenemez. Çünkü halk, "kendisinin bilgi

³¹ Rousseau, *The Social Contract*, s. 108-109.

ve haber edinmesini gerçekleştirip edimsel hale koyma olanağına sahip olmadığı için, yani bilimleri ve dünya olaylarını tanımak için inceleme olanaklarını elinde bulunduramadığından dolayı, tam olarak bir cehalet, cahillik durumunda kalmaktadır³². Böyle bir halkın kendisini yönetmesini beklemek Hegel'e göre, ne doğru ne de gerçekçi bir yaklaşımdır. Halkın kendisini yönetmesine karşı çıkan Hegel, aynı zamanda onun temsilciler aracılığıyla da yönetilmesine karşıdır. Onun için halk, ancak bir devlet öznesi olarak vardır. Bir başka deyişle, devlet özne, halk ise nesnedir.

Rousseau'nun, çağdaş demokrasilerdeki "temsilcilik" düşüncesine karşı olduğunu ve doğrudan demokrasiyi siyasal bir ilke olarak benimsediğini yukarıda söylemiştik. Benzer görüşleri Hegel'in de paylaştığını ifade etmiştik. Ancak gerçek şu ki, günümüzde "temsili olmayan demokrasi yoktur"³³ denebilir. Rousseau'nun tasarladığı demokrasi anlayışında, yurttaşların tamamının yönetime doğrudan katılabildiği demokratik bir hükümetin varlığı oldukça önemlidir. Böyle olmakla birlikte Rousseau'nun söz konusu görüşlerinin uygulanabilirliği mümkün görünmemektedir. Çok sayıda insanın bir araya gelmesi, bu insanların karar mekanizmalarına etkin katılımının sağlanması ve bu süreç zaman ayrılmasının olanaksızlığı gibi birçok temel sorun demokrasi yönetiminin uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Kuşkusuz ki, Rousseau için de demokrasi, uygulamadaki birçok eksikliğine rağmen tercih edilebilir bir yönetim şeklidir. Rousseau'nun politik görüşlerini irdeleyen bazı düşünürlerle (J. Swenson ve J. Neidleman gibi) göre de, onun demokrasi kavramına olan vurgusu ve çağdaş demokratik tartışmalara olan katkısı yadsınamaz³⁴.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, hem Rousseau hem de Hegel demokrasiye farklı bakış açılarıyla çeşitli eleştiriler getirmişlerdir. Rousseau'nun demokrasi eleştirisini daha çok demokrasinin uygulanabilirliği üzerine odaklanmış bir eleştiri olarak değerlendirirken, Hegel'in eleştirisini ise, hem teorik hem de pratik bağlamda bir demokrasi eleştirisi olarak görebiliriz. Şöyle ki, teorik olarak demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu düşünen Rousseau, pratikte ise demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu düşüncesine

³² Yenişehirlioğlu, *a. g. e.*, s. 201.

³³ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, (Çev. Olcay Kunal), İstanbul, 2002, s. 80.

³⁴ Steven Johnston, "Rousseau's Refusal", *Political Theory*, Vol. 30, No.6, 2002, s. 858-861.

karşı çıkar. Rousseau'yu böyle düşünmeye yönelten kuşkusuz birçok neden gösterilebilir. Bunlardan en önemlisi belki de, Rousseau'nun tam anlamıyla bir demokrasinin mümkün olamayacağına ve böyle bir yönetim anlayışının ancak tanrılar toplumunda olabileceğine kendini inandırmasıydı. Hegel'in demokrasiyi reddi ise, Rousseau'dan farklı olarak hem teorik hem de pratik bakımdan bir reddediştir. Bir başka deyişle Hegel, Platon'un dile getirdiği demokrasiye karşı oluş gerekçelerine benzer şekilde ve Rousseau'nun tersine demokrasinin ruhuna karşıdır. Çünkü o, demokrasi yönetiminde istenilen niteliklerin devleti yönetmek için yeterli olmadığı düşüncesindedir. Zira devleti ve kamuyu yönetme işi, bireyden belirli bir nitelik, derin bir bilgi ve görgü, ayrıntılı bir deneyim geçmişi ve yadsınamayacak yetenekler ister ya da bunları zorunlu kılar. Bu gerçekliğe rağmen demokrasi yönetiminde bütün bu özellikler göz ardı edilir ve bireysel çıkarlar devletin varlığının üzerinde görülür. Gelinek nokta ise Hegel'e göre, kaostur. Kaosun olduğu yerde devlet otoritesini tesis etmenin zorluğu ve devletin geleceğine ilişkin belirsizliğin olduğu bir ortamın varlığı da dikkate alındığında, Hegel'in demokrasiye neden karşı olduğunu anlamak güç olmasa gerek.

Hem Rousseau hem de Hegel, demokrasinin uygulanabilirliği noktasında benzer kaygıları paylaşmaktadır. Bu kaygıların ortak özelliği ise, henüz demokrasi ile yönetilebilecek olgunluğa ulaşmayan toplumların varlığı (Rousseau'ya göre, demokrasi ile yönetilebilecek, bu olgunluğu gösterebilecek toplumlar ancak tanrılar toplumdur) ve demokrasinin uygulayıcılarının yeteneklerinden duyulan kuşkidir. Rousseau açısından bakıldığında teorik olarak en iyi yönetim biçimi olan demokrasi, uygulamadan kaynaklanan bazı sorunlar yüzünden kaosun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir yönetim biçimine dönüşür. Bu yönüyle demokrasi kendi sonunu da hazırlamış olur diyen Rousseau'nun bu belirlemeleri, her iki filozofça da vurgulanan demokrasinin neden bütün kurum ve kurallarıyla işletilebilmesinin olanaksız olduğunun gerekçelerini de göstermektedir.

Abstract: The notion of democracy in Rousseau and Hegel

Democracy is one of the main concepts forming the focus of both political philosophy and political science. During the history of political thinking, some philosophical questionings have been raised related to this concept, and each philosopher formed a democracy notion based on their own political and social realities.

In this study, based on the political and social facts, both Rousseau and Hegel's understanding of democracy has been the subject matter and their approach to the applicability of democracy has been questioned. In doing this, on the one hand, the reasons for why Rousseau regarded democracy as the best form of government even though it has some deficiencies in practice have been considered, on the other hand, Hegel's view concerning why he is against the spirit of democracy as a political regime have been discussed at length.

Key Words: Democracy, Sovereignty, Government, Applicability of Democracy, Rousseau, Hegel

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Dent, N. J. H., *A Rousseau Dictionary*, Blackwell Publishers, Oxford, 1992.

Flew, Antony, *A Dictionary of Philosophy*, Pan Books & Macmillan Press, London, 1979.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

Hegel, G. W. F., *Political Writings* (Ed. by L. Dickey and Trans. by H. B. Nisbet), Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Hegel, G. W. F., *The Philosophy of History* (With Prefaces by Charles Hegel and the Translator, J. Sibree, M. A.), Batoche Books, Canada, 2001.

Hegel, G. W. F., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. Cenap Karakaya), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991.

Johnston, Steven, "Rousseau's Refusal", *Political Theory*, Vol. 30, No. 6, 2002.

Kojève, Alexandre, *Hegel Felsefesine Giriş* (Çev. Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Plato, *The Republic* (Trans. and with an Intro. by Desmond Lee), Penguin Books, England, 1974.

Rousseau, Jean-Jacques, *The Social Contract* (Trans. and with an Intro. by Willmoore Kendall), The Henry Regnery Company, Chicago, 1954.

Rousseau, Jean-Jacques, *Emile* (Çev. M. Baştürk-Y. Kızılcım), Babil Yayınları, Erzurum, 2000.

Rousseau, Jean-Jacques, *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk* (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), M. E. B. Yayınları, İstanbul, 1997.

Rousseau, Jean-Jacques, *Ekonomi Politik* (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Rousseau, Jean-Jacques, *Discourse on the Origin of Inequality* (Trans. Donald A. Cress, Intr. James Miller), Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 1992.

Rousseau, Jean-Jacques, *İtiraflar II* (Çev. Afif Obay), M. E. B. Yayınları, İstanbul, 1965.

Tannenbaum, Donald, Schultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi* (Çev. Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara, 2005.

Touraine, Alain, *Demokrasi Nedir?* (Çev. Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Vesey, G. and Foulkes, P., *Collins Dictionary of Philosophy*, Collins, London and Glasgow, 1990.

Yenişehirlioğlu, Şahin, *Birey, Toplum, Devlet İlişkileri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.